

اختلاف رحمت دی

دلہ بازی حرامہ دہ

تقریر: مولانا مفتی محمد رفیع عثمانی

ژباړه: قاری محمد نسیم نسیم

Ketabton.com

www.taleemulislam-radio.com

اختلاف رحمت دی

دله بازي حرامه ده

تقریر: مولانا مفتي محمد رفیع عثمانی حفظه الله

ژباړه: قاري محمد نسیم نسیم

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: **اختلاف رحمت دی، ډله بازي حرامه ده**

مؤلف: مولانا مفتي محمد رفيع عثمانی مدظلہ

ژباړه: قاري محمد نسيم نسيم

د چاپ کال: قمری، ۱۴۳۴، ربیع الاول

اړیکي: ۰۷۰۰۳۲۱۴۷۹ او ۰۷۰۰۳۵۹۵۴۲

چاپ چاري: احمد شاهي کتاب خانه (کابل بازار کندهار)

ددې کتاب د چاپ حقوق د خپرونکي سره خوندي دي!

مخ	سرليک	نومبر
۱	د ناشروراندیز	۱
۲	د سرخبري	۲
۳	د خطبې د ايت ژباړه	۳
۳	د يهودي پلانونو سره د مقابلې طريقه	۴
۵	د قران کریم يو خاص اسلوب	۵
۶	قران کریم د حق معيار دی	۶
۸	که اختلاف په خپلو حدودو کې دننه وي نو ناوړه نه دی	۷
۱۰	بېله شکه اسلام يو دی، ليکن...	۸
۱۱	اختلاف څنگه رحمت گرځي؟	۹
۱۲	د اختلاف تر څنگ تعظيم او احترام	۱۰
۱۵	د جمل او صفين د جگړې اړوند مشکل او جواب	۱۱
۱۶	يو مهم اصول	۱۲
۱۸	د رايې د اختلاف څخه چاره نسته	۱۳
۱۹	درې شيان	۱۴
۲۰	د تفرق او ډله بازي د جواز هيڅ صورت نسته	۱۵
۲۱	نهي عن المنکر څه وخت ضروري دی؟	۱۶
۲۲	د حضرت ابوسعيد خدري ۸۸ واقعه	۱۷
۲۴	د اختر په لمانځه کې سجده سهوه ولې معاف ده؟	۱۸
۲۴	حطيم يې ولې په بيت الله کې نه کړی شامل؟	۱۹
۲۵	د مسلمانانو د بربادۍ دوه اسباب	۲۰
۲۶	په دوو مغورو کسانو کې هيڅکله اتفاق نه سي راتلای	۲۱
۲۶	مه خپل مسلک پرېږدئ او مه د بل په مسلک کار لرئ	۲۲
۲۷	خلاصه	۲۳

د ناشر وړاندیز

مولانا مفتي محمد رفيع عثمانی صاحب د دارالعلوم کراچي صدر تېر کال د عمرې د پاره سعودي عربستان ته تشریف وړی و. د دغه سفر په دوران کې چې د ۱۴۲۵ د جماد الاولی ۱۳ چې د ۲۰۰۴ کال د جولای د اولي سره سمون خوري، په جده کې د بهجت ایوب زنجاني صاحب په کور کې د پوهانو یوه منتخبه اجتماع وه. چې په دې غونډه کې مولانا صاحب په خپل نوبت سره ډېر گټور او عظیم خطاب د قران کریم او احادیثو په رڼا کې و محمدی امت ته وکړی. د عوامو د گټې په خاطر "ادارة المعارف کراچي ۱۴" ته دا بیان د یوه کتاب په شکل کې ټولني ته د وړاندې کولو سعادت حاصلېږي. الله تعالی دې یې په خپل دربار کې قبول وگرځوي او ویونکو ته دې ددې کتاب څخه د صحیح گټې اخیستولو توفیق ورکړي. آمین

د دعا غوښتونکی

محمد مشتاق ستي

ادارة المعارف کراچي

ذوالحجه ۱۴۲۶هـ

مطابق جنوري ۲۰۰۶

د سر خبري

نحمده و نصلي على رسوله الكريم، اما بعد :

فَاعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ ۖ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

﴿١٢﴾ وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ۗ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً ۖ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ

ءَايَاتِهِ ۗ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٣﴾

درنو او محترم و عزيزانو! زه تر هر څه د مخه د گران و رور محترم بهجت صاحب شکر گذاريم چي هغه د دې فرصت خيال ساتلی او ستاسو درنو ډېر ممنون يم چي خپل قيمتي وخت مورا ويستی او ما کمزوري ته مو دا نيکمرغي راو بخښل چي ستاسو درنو په حضور کي د خپل زړه څه وويلای سم. الله تعالی دي تاسو ته د دې محبت جزاء خیر درکړي. آمين

محترمو! د جمله معترضه په ډول به دا خبره وکړم چي تاسو حضرات به شايد تعجب کوی چي ما احرام ترلی دی او د دې تر څنگ مي خولۍ هم پر سر ده او موزې مي هم په پښو دي. اصلاً خبره دا ده چي ما تراوسه پوري لا خپل احرام شروع کړی نه دی. تاسو درنو ته معلومه ده چي احرام د دې لباس څخه نه شروع کيږي بلکه څنگه چي تلبیه د نیت سره څوک ووايي د هغه وخت

څخه احرام شروع کيږي. خو کله چي ددې ځای څخه د روانېدو وخت سو نو ان شاء الله هغه وخت زه احرام شروع کوم.

د خطبې د ایت ژباړه

محترم بهجت صاحب ما ته دا ويلي وه چي که څه هم دا غونډه به ډېره مختصره وي خو په دې کي به د مختلفو تنظيمونو او مسلکونو سره تعلق لرونکي احباب موجود وي نو يو داسي بيان بايد وسي چي زموږ د ټولو لپاره گټور وي. نو له همدې کبله ما د قران کریم هغه ایت انتخاب کړی چي ستاسو په مخ کي ما تلاوت کړی او ددې ایت ژباړه داسي ده:

"ای دایمان خاوندانو! د الله څخه ویرېږئ شومره چي دده څخه د بېرېدلو حق دی او تاسو ته دي مرگ نه راځي مگر په داسي حالت کي چي تاسو مسلمانان یاست. او تاسو د الله رسی په ټینګه ونیسئ او په خپل منځ کي مه مختلف (بې اتفاقه) کيږئ. او د الله تعالی هغه نعمت درياد کړئ چي تاسو یو د بل د بنمنان واست بیا الله تعالی ستاسو په زړونو کي الفت پیدا کړی او تاسو دده په فضل سره وروڼه وگرځېدل است..."

د یهودي پلانونو سره د مقابلې طریقه

په " اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءَ فَاَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ... " کي د اوس او د خزر ج د قبیلو د اختلافاتو طرف ته اشاره ده. دا دواړه د مدینې منورې د عربو مشهورې قبیلې وې، په کلونو کلونو یې ترمنځ د قتلونو او فسادونو لړۍ جاري وه. او یهودیان چي د مدینې په شا او خوا علاقه کي مقیم وه، هغو دغو د بنمنیو ته لمن وهله او د همدغو اختلافاتو او جگړو څخه دوی ته مالي گټه رسېدل

حکمه چي ددې جگړو څخه د يهودو اسلحې خرڅېدلې چي په دې سره يهودو ډېره شتمني لاس ته راوړل او جنگېدونکو دواړو ډلو (اوس او خزرج) به د يهودو څخه قرض اخيستی چي پر دې باندي بيا هغو سود هم خوري.

يهوديانو دې جنگو ته په لمن وهلو سره څه څه پلانونه او دسيسې جوړولې؟ هغه يو اوږداستان دی او هغه داستان تقريباً همدغسې دی لکه څنگه چي نن سبا د مسلمانانو په خپل منځ کي په جنگولو سره تکرارېږي. په دغه ايت کي د هغه دسيسو سره د مقابلي کولو يوه طريقه ښودل سوې ده. او هغه طريقه تقوا اختيارول او په خپل منځ کي په اتفاق او اتحاد سره او سپدل دي. په داسي حال کي چي تر ټولو مخکي دا حکم راته سوی دی:

"يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ... "يعني ای دایمان خاوندانو د الله څخه

وېرېږئ. د الله څخه د بېرې مطلب دا دی چي خپل ځانونه د هر قسم گناهونو څخه وساتئ. د کوچنیو گناهونو څخه يې هم وساتئ او د لویو گناهو څخه يې هم وساتئ، د ښکاره گناهو څخه هم او د پټو گناهونو څخه هم. د حقوق الله اړوند گناهونو څخه هم او د حقوق العباد اړوند گناهونو څخه هم، د ظاهري اعضاوو د گناهونو څخه هم او په زړه کي د پټو گناهونو څخه هم ځانونه وساتئ.

د قران کریم یو خاص اسلوب

د قران کریم یو خاص اسلوب دا دی چې کله یو حکم کوي او چې هغه په ظاهره د بنده گانو لپاره څه مشکل وي نو د دغه مشکل د حلولو طریقه هم وربښوي. دا چې په دې ایت کې یې د "تقوا" حکم کړی دی چې دا دومره آسانه کار نه دی بلکه د ژبي، غوږ، زړه، لاس او پښې د هر قسم گناه څخه ساتل یو مشکل کار دی. خو د دې مشکل د اسانۍ لپاره یوه طریقه په سورت توبه کې په داسې ډول راځي:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُوْنُوْا مَعَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١١٦﴾

ژباړه: ای ایمان والاوو! وبېرېږئ د الله څخه او د صادقینو سره واوسېږئ.

د "الصادقین" څخه مراد هغه خلک دي چې په ژبه هم رښتیني وي، په زړه کې هم رښتیني وي، په عقیده کې هم رښتیني وي او په عمل هم رښتیني وي یعنې د الله رښتیني دوستان.

گویا دا یې راته وښودل چې کله د الله د دوستانو سره اوسې نو تقوا لاس ته راوړل آسانه کیږي. او زموږ تجربه هم دا ده چې د الله والا خلکو سره په اوسېدلو د گناهونو څخه ځان ساتنه آسانه کیږي. مثلاً که موږ د لسو پنځلسو ملگرو سره په یوه سفر روان سو، که هغه ټول ښه لمونځ گزاره خلک وي، د گناهو څخه خلاص خلک وي، متقي او پرهېزگاره خلک وي نو بیا د گناهو د پاره هیڅ لاره نه پیدا کیږي بلکه گناه کول مشکل وي. او که چیرې موږ د فاسقانو او فاجرانو خلکو سره په سفر کې ووځو چې هغوی نه د

لمانځه پروا لري، نه د حلال او حرامو او نه د پاکی او ناپاکی پروا لري نو هلته خوبیا د اودس کول هم مشکل، د لمانځه کول هم او د نورو گناهو څخه ځان ساتل هم مشکل وي.

قران کریم د حق معیار دی

او دلته یې پر تقوا باندي د عمل کولو معیار راوښوی هغه دا چي: "وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا... " یعنی "د الله ﷻ رسی" یعنی قران کریم ټینګ ونیسئ. یعنی دا یې راوښول چي که ټوله په ګډه سره قران کریم په مضبوطۍ سره ونیسی یعنی ټوله په ګډه سره پر دې عمل وکړی نو تقوا لاس ته راځي ځکه چي پر قران عمل کول په اصل کي تقوا ده.

ددې څخه معلومه سوه چي قران د حق معیار دی (حقه لار اصلاً په قران کریم معلوميزي). او بیا چي قران کوم شی د حق معیار ټاکلی وي هغه هم د حق معیار دی. هغه داسي چي قران کریم رسول الله ﷺ د حق معیار بللی دی، اصحاب کرام رضی الله عنہم یې د حق معیار بللي دي او د الله رښتني دوستان (اولیاء) یې د حق معیار بللي دي.

ګویا اوله خبره دا سوه چي قران باید خپل رهبر او رهنما وگرځول سي او پر هغه عمل وکړل سي. مګر موږ د یوه معلم د لارښووني څخه پرته په قران مجید په پوره ډول نه سو پوهېدلای ځکه چي د انسان معلم کتاب نه وي بلکه انسان وي. د دنیا هیڅ علم او فن یواځي د کتاب د مطالعې څخه نه سي لاس ته راتللای. الله رب العزت د هر کتاب او هري صحفې سره یو نبي رالېږی چي هغه یې ددې کتاب یا صحفې معلم جوړېدی. قران کریم د رسول الله

ﷺ په ذريعه راېږل سوی دی او خپله قران مجید رسول الله صلی الله علیه وسلم د قران معلم ټاکلی دی. په سورت آل عمران کي د رسول الله ﷺ د پیغمبري د مقاصدو څخه دوه مقصده دا بنوودل سوی دي:

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ... (۱۶۴)

ژباړه: او (رسول الله ﷺ) مؤمنانو ته قران او حکمت يعني د پوهې خبري وربښوي.

د رسول الله ﷺ په منصبی فرایضو کي دا خبره شامل کړل سوې ده چي هغه د قران مجید الفاظ هم امت وروښوي او د قران کریم معنی او مفهوم هم وروښوي. دا مضمون په قران مجید کي تر څلورو په زیاتو ځایونو کي بیان سوی دی.

هیڅ کتاب د نبی څخه بغیر نه دی راغلی البته داسي ضرور پېښه سوې ده چي نبی راغلی دی خو کتاب نه دی راغلی. نو معلومه سوه چي په کتاب الله د پوهېدو او په هغه د عمل کولو لپاره معلم لازمي دی. د قران کریم معلم هغه د کونینو تاجدار، سرور عالم ﷺ دی، او بیاد هغه شاگردان چي دده څخه یې دا کتاب زده کړی دی هغه صحابه رضی الله عندهم د قران معلمان دي، او بیاد هغو شاگردان او بیاد هغو شاگردان (ددې کتاب معلمان دي) تر داسي اندازې چي دا سلسله الحمد لله تر اوسه پوري په تواتر سره را روانه ده.

که اختلاف په خپلو حدودو کې دننه وي نو ناوړه نه دی

په دې ایت کې ورپسې بل حکم دی چې: "تاسو د الله رسی په ټینګه ونیسئ او په خپل منځ کې مه بې اتفاقه کیږئ."

دلته په خاص ډول په دې اعتبار سره د خاص پاملرني ضرورت دی چې قران

مجید په دې حای کې د "وَلَا تَفْرَقُوا" (په خپل منځ کې بې اتفاقي مه

راولئ) لفظ استعمال کړی دی د "وَلَا تَخْتَلِفُوا" (اختلاف مه کوئ) لفظ

یې نه دی استعمال کړی ځکه چې اختلاف یعنی د رایې اختلاف که چیرې د

قران او سنتو په تعبیر او تشریح کې وي، اخلاص، للهیت او د تقوا په

موجودیت کې وي، خپله لویې ښکاره کول او د نورو د ذلیل کولو په نیت نه

وي او اختلاف کونکی د قران او سنتو د تشریح کولو اهلیت ولري او په

داسې مسائلو کې اختلاف وي چې په هغو کې واقعاً د رایې اختلاف

راتللاي سي (چې هغو ته په اصطلاح کې "مجتهد فیه" مسائل ویل کیږي

یعني داسې مسائل چې د هغو په باره کې په قران او سنتو کې کوم واضح

حکم نه وي ورکول سوی) نو دغسې اختلاف مذموم (بد) نه دی بلکه

محمود دی. د صحابه کرامو رضی الله عنہم ترمنځ هم د رایې دا ډول اختلاف موجود

وو او دا اختلاف په هغو معاملاتو کې راغلی چې د هغو په اړه په قران او

حدیث کې کوم واضح حکم موجود نه وو.

په بعضو حالاتو کې د رایې د اختلاف په نتیجه کې د صحابه کرامو رضی الله عنہم

څخه ځینو پر یوه رایه عمل وکړی او نورو پر بله رایه عمل وکړی، نبی کریم

صلی الله علیه و آله پرې خبر سو نو ده مبارک پر هچا اعتراض ونه فرمایه، مثال یې دا دی

چي د احزاب د غزا څخه تر فارغېدو وروسته جبرائيل امين عليه السلام د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کي حاضر سو او عرض يې وکړې چې: تاسو زغره ايسته کړل موږ خو لا تر اوسه نه ده ايسته کړې تاسو به اوس پر بنو قريظه باندي حمله کوي، نو نبي کریم صلى الله عليه وسلم سمدستي صحابه کرامو ته د بنو قريظه خواته د تللو حکم ورکړې او ويې وفرمايل: لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ. (1)

ژباړه: په تاسو کي دي هيڅوک د مازيگر لمونځ نه کوي مگر په بني قريظه کي (به يې کوي).

صحابه کرام رضي الله عنهم روان سول ليکن په لاره کي د مازيگر د لمانځه وخت راغلی، اوس سوال دا وو چې که چيري د مازيگر لمونځ په بنو قريظه کي اداء کوي نو لمونځ قضاء کيږي يا يې وخت مکروه کيږي او که يې دلته اداء کړي نو په ظاهره د رسول الله صلى الله عليه وسلم نافرمانی کيږي. د صحابه کرامو رضي الله عنهم دوې رايې او نظريې سوې، د يو څو صحابه کرامو رضي الله عنهم قول دا وو چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم مقصد دا وو چې موږ بايد ژر بنو قريظه ته ورسېږو تر داسي اندازې چې د مازيگر لمونځ هلته ورسوو، گويا د لمانځه قضاء کول مقصد نه دی بلکي ژر رسېدل مقصد دی ليکن څرنگه چې اوس د مازيگر په وخت کي دننه هلته رسېدل مشکل دي نو له دې لپاره موږ ته لمونځ هم دلته کول په کار دي.

۱: رواه البخاري، كتاب المغازي، باب مَرَجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ

د نورو صحابه کرامو ﷺ رایه بیا دا وه چې څرنگه چې د رسول الله ﷺ حکم دا وو چې د مازیگر لمونځ به په بنوقریظه کې کوو نو که قضاء وي یا اداء کول وي، په هر حال کې لمونځ هم هلته کول په کار دي. نو ځینو صحابه وو ﷺ په لاره کې لمونځ وکړی او ځیني هلته ورسېدل او لمونځ یې اداء کړی. وروسته دا واقعه د رسول الله ﷺ په حضور کې بیان کړل سوه نو ده مبارک ﷺ پر یوې ډلې لاهم ملامتیا ونه فرمایل.

ددې څخه دا خبره معلومه سوه چې که چیرې د قران او سنتو په ارشاداتو کې د دوو معناگانو احتمال وي او د هغو څخه یو احتمال د علم خاوندان په اجتهاد کولو سره اختیار کړي او بعضي نور اهل علم بل احتمال اختیار کړي نو په هغوی کې هیڅ طرف ناجائز نه وي او پر دې باندي هیڅ اعتراض هم جائز نه دی، د فقهاوو د اختلاف حقیقت هم دا ډول دی.

بېله شکه اسلام یو دی، لیکن...

نن د فقهاوو اختلاف ته په بده سترګه کتل کیږي چې اسلام خو یو دی نو بیا دا حنفي، مالکي، شافعي او د حنبلي کېدلو څه مطلب دی؟ بېله شکه اسلام یو دی، الله تعالی یو دی، قران یو دی، قبله یوه ده، نبي ﷺ یو دی لیکن په همدغه یوه دین کې دننه الله ﷻ دا (یو ډول) نرمي (تحرك) ایښی دی چې په ځینو احکاماتو کې دننه یې مختلف امکانات او احتمالات کنسپسول تر څو د هري زمانې فقها او مجتهدین د قران او سنتو پر دلائلو په غور کولو سره مسائل استنباط کړای سي او په داسي صورت کې د مجتهدینو د رایو ترمنځ اختلاف راتلل یو ظاهري خبره ده لیکن ددې اختلاف حق د هغه چا دی

چي په هغه کي د اجتهاد صلاحیت موجود وي، د قران او سنتو ماهر وي او د تربحث لاندې مسائلو اړوند ټول احاديث دده په علم کي وي.

اختلاف څنگه رحمت جوړېږي؟

داسي خلک چي کله په يوه مسئله کي د رايي اختلاف کوي، د رايي دا اختلاف د امت لپاره رحمت جوړېږي، هغه څنگه؟ ددې مثال داسي وېوې چې د يوې مسئلې اړوند د مجتهدينو دوه اقوال دي او دواړه اقوال پر دلائلو ولاړ دي ليکن قطعي دلائل د يوه فقيه سره لاهم نسته. اوس نو يو شخص د مجبوره کونکي حالاتو بنسکار سو نو ددې زمانې د مفتي لپاره دا گنجایش وي چي دی د هغه بل مجتهد پر قول فتوا ورکړي.

ددې برعکس په کوم بل هيواد کي دهغه د برعکس پر قول باندي د فتوا ورکولو سخته اړتيا رامنځته سوه نو د هغه حای د مفتي لپاره ددې گنجایش دی چي هغه د خپل مجتهد امام قول پرېږدي دده پر مخالف قول باندي فتوا ورکړي. گویا په يوه هيواد کي پر يوه قول فتوا ورکول سوه او په بل ملک کي ددې برعکس قول اختيار کړل سو، په همدې ډول په شريعت کي نرمي پيدا سوه او د امت لپاره رحمت جوړ سو، دې ته وفرمايل سول چي:

اختلاف امتي رحمة. (2)

د اختلاف تر څنگ تعظيم او احترام

ليکن دا اختلاف دی "تفرُّق" نه دی، د صحابه کرامو رضي الله عنهم ترمنځ هم اختلاف راغلی دی "تفرُّق" نه دی راغلی، بې اتفاقي او جلا والی نه دی راغلی، د فقهاء کرامو ترمنځ هم اختلاف وو، "تفرُّق" نه وو، فرقه بندي او ډله بازي نه ده سوې، حال دا چې د خپل منځي اختلاف سرپرته مجتهدین امامانو یو د بل تعظیم او احترام کاوه او اوس هم د دوی د مسلکونو (مذهبونو) پیروان یو د بل سره په ډېر تعظیم او احترام سره ویني.

زه همدا اوس د اردن څخه راغلم، زما ټول کوربه شافعي مذهبه وه، شام ته ولاړم نو هلته ځني شافعي، ځني حنبلي او ځني حنفي مذهبه وه، لیکن زموږ د هغو ټولو سره دوستۍ وې. بعضي وخت په سفر کې داسې کېدل چې د ما پښین په وخت کې به زموږ ځینو ملگرو ویل چې موږ خود ما ځیگر لمونځ هم همدا اوس اوس اداء کوو (ځکه چې د دوی په مذهب کې ددې گنجایش دی چې د سفر په حالت کې د ما ځیگر لمونځ هم د ما پښین د لمانځه وروسته د ما پښین په وخت کې اداء کړل سي)، موږ ورته ویل چې بڼه دی تاسو یې اداء کړی، موږ پر خپل وخت د ما ځیگر لمونځ اداء کوو لیکن مینه، تعظیم او احترام پر خپل حال پاته وو.

د امام شافعي رحمته الله علیه او د ځینو نورو فقهاوو دا مذهب دی چې کله د جماعت لمونځ کېږي نو د مقتدي لپاره هم د سورت فاتحه ویل ضروري دي، په داسې حال کې چې د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نزد د مقتدي لپاره په داسې صورت کې سورت فاتحه ویل جائز هم نه ده، دا یو ډېر لوی اختلاف دی، د لمانځه اړوند چې څه نور اختلافات دي هغه د افضل او غیر افضل

(اختلافات) دي، ليکن دا اختلاف د وچوب او د عدم جواز دی، او دلائل د دواړو سره په قوي درجه سره سته، د قران کریم او صحیح احادیثو څخه دي.

امام شافعي رحمته الله عليه د امام محمد رحمته الله عليه شاگرد دی او امام محمد رحمته الله عليه د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه شاگرد دی، امام شافعي رحمته الله عليه د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه و مزار ته حاضر سو، هلته د لمانځه وخت راغلی، د امام شافعي رحمته الله عليه دا عام عادت وو چي هغه د امامت لپاره نه مخته کېدی لیکن دلته چي کله د جماعت وخت راغلی نو خپله د امامت لپاره وړاندي سو، لمونځ یې ورکړی او په لمانځه کي یې رفع الیدین ونه کړی (د رفع الیدین اختلاف د افضل او غیر افضل دی، د امام شافعي رحمته الله عليه په آند رفع الیدین کول افضل دی او د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په آند نه کول افضل دي).

کله چي د لمانځه څخه فارغه سو نو یوه شاگرد ځني وپوښتل چي دا څه خبره ده؟ ستاسو عادت خو د امامت کولو نه وو دلته تاسو خپله مخته سولاست، او بیا مو رفع الیدین هم ونه کړی. ویې فرمایل چي رفع الیدین مي په دې خاطر ونه کړی چي دا زما په نزد افضل خو دی واجب خو نه دی، ماته دلته په لمانځه کولو کي شرم راغلی چي زه د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه د رایي خلاف عمل وکړم. او د امام لپاره ځکه مخته وړاندي سوم چي که ما د چا تر شا لمونځ کوی نو ما به سورت فاتحه ویلای ځکه چي زما د مسلک مطابق پېله دې څخه لمونځ نه کیږي مگر دلته د امام صاحب د مسلک پر خلاف کار کولو ماته شرم ودرېدی نو په دې خاطر زه (اوس په لمانځه کي) امام سوم ځکه چي امام ته د دواړو مذهبونو مطابق سورت فاتحه ویل ضروري ده.

دا و ددې خلکو يو تر بله احترام او تعظيم، کوم خلک چي دا اختلافات د ملامتيا ذريعه جوړوي، هغوی د انتهايي درجې بې دينۍ څخه کار اخلي او يا د انتهايي درجې ناخبرۍ پر بنياد دا خبري کوي! کوم حضرات چي د دغو اختلافاتو حقيقت پېژني، هغوی ته معلوم دي چي دا اختلافات محضي د الله ﷻ لپاره وه، په دې کي د نفس هيڅ مداخله نه وه، بلکي کوم اختلافات چي د فقهاء کرامو ترمنځ وروسته سوي دي، دا د صحابه کرامو رضي الله عنهم ترمنځ هم موجود وه، دارنگه چي بعضي صحابه کرامو رضي الله عنهم "قرائت فاتحه خلف الامام" ويل، ليکن بعضو نه ويل، بعضو رفع اليدين کوی خو بعضو نه کوی، بعضو آمين په لور آواز وایه خو بعضو نه وایه. د لمانحہ د قصر په باره کي د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه مسلک د حضرت عثمان غني رضي الله عنه د مسلک څخه مختلف وو، دا ټولي خبري وې ليکن پر دې سربېره قران مجيد د دوی په باره کي فرمايي:

أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ. (سورة الفتح، ایت ۲۹)

ژباړه: (صحابه کرام رضي الله عنهم) د کفارو په مقابله کي سخت او په خپل منځ کي نرم زړه دي.

قران مجيد د امتياز د اطلايي کرښه ټولو صحابه کرامو ته ورکړې ده چي دوی په خپل منځ کي رحيم او کریم دي، معلومه سوه چي د دوی دا اختلاف خالص پر للهيت باندي ولاړ وو، پر نفس يا ضد باندي نه وو مبني.

د جمل او صفين د جگړې اړوند مشکل او جواب

دلته يو څوک دا سوال کولای سي چي د جمل او صفين د جگړې کوم واقعات چي رامنځ ته سول، هلته يو د بل خلاف جگړې ته لاس واچول سوو، دا څه شي وو؟ ايا دا تفرق وو او که اختلاف؟ جائز وو او که ناجائز؟ پر نفسانيت بنا وو او که پر للهيت بنا وو؟

ددې اصولي جواب خو په دې ايت کي ورکول سوی دی چي همدا اوس بيان کړل سوو چي د هغه څخه معلوميزي چي دا حضرات " رَحْمَاءٌ بَيْنَهُمْ " وه، معلومه سوه چي د هغوی هيڅ جگړه د نفسانيت لپاره نه وه، حال دا چي ددې نور ډېر دلائل هم سته چي تاريخ هغه محفوظ کړي دي.

۱:- د حضرت علي رضي الله عنه څخه د صفين د جگړې پروخت دا وپوښتل سول چي د سبا په جنگ کي که موږ د خپل مخالف لښکر صحابه قتل کړو نو د هغو به څه حکم وي؟ ويې فرمايل چي هغوی به شهيدان وي، بيا يې ځني وپوښتل: که زموږ د لښکر کسان قتل کړي نو د هغو به څه حکم وي؟ ويې وفرمايل چي هغوی به هم شهيدان وي. همدا سوال د حضرت معاويه رضي الله عنه څخه هم و سو، هغه هم هغه جواب ورکړی کوم چي حضرت علي رضي الله عنه ورکړی وو⁽³⁾.
حکه چي دواړي ډلي د الله جبار لپاره جنگېدلې نه د حکومت لپاره.

۳: مقدمه ابن خلدون، فصل ۳۰، ص ۳۸۵

۲:- دوهم دليل چي تاريخ ساتلی دی دا دی چي: د صفین د جنگ په زمانه کي دا خبر راوړسېدی چي د روم عیسوی پاچا "قیصر" غواړي چي پر شام حمله وکړي نو حضرت معاویه رضی الله عنه هغه ته داسي خط ولیکي (4):

"ستا د کومي ارادې خبر چي موږ ته رسېدلی دی، که تا پر دې باندي عمل وکړی نو زه د خپل ملگري (حضرت علي رضی الله عنه) سره صلح کوم او د هغه په تر ټولو مخکي صف کي درېږم او ستا طرف ته درځم او د بدبويه قسطنطني (استنبول) څخه توره ايره جوړوم او تا د پاچاهۍ څخه د زردکي په ډول راکاږم او داسي بزگر در څخه جوړوم چي خنزيران به پيايي (خروي)."

دا د صحابه کرامو رضی الله عنهم شان وو، رښتيا خبره دا ده چي موږ صحابه کرام رضی الله عنهم د نن سبا پر سياست پوهانو قياسوو، ترمنځ يې د محکي او آسمان فرق دی، موږ وگوره او صحابه کرام رضی الله عنهم وگوره! قران مجيد او احاديث د هغو د فضائلو څخه ډک دي.

يو مهم اصول

يو مهم اصول د يادولو وړ دی چي زموږ والد ماجد (حضرت علامه مفتي محمد شفيع) رحمته الله عليه په خپل کتاب "مقام صحابه رضی الله عنهم" کي ليکلی دی، چي د هغه حاصل دا دی چي کله تا سو د تاريخ يو کتاب راواخلي نو تا سو ته به د بعضو صحابه کرامو رضی الله عنهم مثلاً د حضرت معاويه رضی الله عنه په اړه ډول ډول خبري په لاس درسي، نو حيران به سی چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم صحابي حضرت معاويه

۴: تاج العروس: ج ۷، ص ۲۰۸، همدارنگه وگورئ: الغريب للخطابي، ج ۲، ص ۵۳۵، الفائق: ج ۱، ۴۶، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۱۶ او ص ۱۵۴

ﷺ داسي کوي؟! کله بيا د حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه په اړه همدا سې خبرې منځي ته درځي او کله بيا د بل صحابي په اړه وي، ليکن خبره داده چې د تاريخي رواياتو سند په دومره اندازه قوي او مضبوط نه وي لکه څرنګه چې د احاديثو دا مضبوط وي او نه هم تاريخ پوهان د هغو ټاکل سوو شرائطو پابندي کوي د کومو شرائطو پابندي چې محدثين کوي. په تاريخي رواياتو کې کمزوره بلکه د درواغجنو روايانو روايتونه هم راځي، په داسې حال کې چې په احاديثو کې دننه په پلټنه سره اوبه او شيدې جلا سوي دي، او د صحابه کرامو رضي الله عنهم فضائل، د هغو بزګي، د هغو پاكي او د هغو انصاف په قران کریم او متواترو احاديثو کې بيان کړل سوي دي، همدا وجه ده چې د صحابه کرامو رضي الله عنهم د تقدس (پاکۍ) مسئله د عقيدې مسئله ده او عقیده يا خود قران کریم څخه ثابتېږي او يا د متواترو احاديثو څخه ثابتېږي، د تاريخي رواياتو څخه خو چيرې ثابتېږي بلکه د احاديثو د يو ډول "خبر واحد" څخه لا هم نه ثابتېږي. نو له همدې امله د صحابه کرامو رضي الله عنهم د عدالت داغونکي څومره روايات چې په تاريخ کې وي هغه ټوله په کثافت دانۍ کې د غورځولو وړ دي.

د رایې د اختلاف څخه چاره نسته

زموږ والد ماجد رحمته الله علیه عجب خبره فرمایل، هغه دا چي په کوم ځای کي کومه قطعي خبره نه کیږي بلکي مختلف ډوله احتمالات وي او ډېر کسان پر هغه باندي غور او فکر کوي نو هلته د رایې د اختلاف څخه هیڅ چاره نسته. د رایې د اختلاف د نه کېدو صرف دوه صورتونه کېدلای سي: یا به ټول بې علمه وي چي یوه یو خبره وکړي نو ټول به یې سمدستي په ږندو سترگو ورسره مني او یا به ټوله منافقان وي چي رایه خو بل ډول وي مگر د ږانده تقلید په خاطر د خپل زړه خبره پته کړي. لیکن که منافق هم نه وي او بې علمه هم نه وي بلکي عالمان او دینداره وي نو بیا به د رایې اختلاف خامخا راځي او دا (اختلاف) یواځي تردیني مسائلو پوري خاص نه دی بلکي د هر علم او فن همدا حال دی. په ډاکټرانو کي اختلاف وي، په انجینرانو کي اختلاف وي، د قانون په تشریح کي د سترو محکمو ترمنځ اختلاف راځي، داسي اختلاف ته هیچیري بد نه ویل کیږي. همدارنگه په قران او سنتو کي د صحابه کرامو رضی الله عنهم ترمنځ اختلاف راغلی او د مجتهدینو امامانو ترمنځ هم راغلی لیکن دا اختلاف دی "تفرق" نه دی، ډله بازي نه ده، اختلاف جائز دی، تفرق یعنی سره جلا کېدل (بې اتفاقي او دښمني) کول جائز نه دي.

درې شيان

پر تفرق باندي د خبرو کولو څخه مخکي دا خبره په ذهن کي ولری چي د اختلاف اړوند چي کومي خبري وسوې، د هغه حاصل او خلاصه درې شيان دي:

يو دا چي کوم اختلاف چي د قران او سنتو پر بنياد باندي د اخلاص او د الله ﷻ لپاره وي او په اختلاف کونکي کي دا اهليت موجود وي کوم چي د هغه لپاره ضروري دی نو دا اختلاف منع نه دی بلکي د امت لپاره رحمت دی.

دوهم دا چي دا اختلاف په داسي مسائلو کي وي چي قران او سنتو د هغه په اړه کومه قاطع فيصله نه وي کړې، داسي مسائل چي په هغه کي د اجتهاد گنجایش وي يعني تريوه د ډيرو رايو احتمال پکښې وي، په هغو کي چي هره ډله کومه رايه د دلائلو پر بنياد قايمه کړي نو هغه ناجائزه او ناخوبنه نه وي.

نو څرنگه چي هغه ناجائزه نه ده نو د چا لپاره بيا دا جائز نه ده چي بل يو ددې په خاطر وترتيبي. مثلاً يو شخص رفع الیدین کوي، بل يې نه کوي، کونکي ته يې دا جائز نه ده چي نه کونکی وترتيبي او نه کونکي ته هم دا جائز نه ده چي هغه کونکی وترتيبي ځکه چي دلته هيڅ رايه منکر نه ده او پر غير منکر باندي اعتراض کول خپله منکر دی.

دریمه خبره دا چي مثلاً موږ وايو چي موږ حنفي يو او فلانکی شافعي دی يامالکي دی او يا حنبلي دی نو ددې دا هيڅکله مطلب نه دی چي د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه قول يقيناً يقيناً صحيح دی او د امام شافعي رحمته الله عليه قول او يا

د بل امام مثلاً امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ قول یا د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ قول چي د دې په مقابل کي دی هغه نو یقیناً غلط دی، بلکي ددې مطلب دا وي چي زموږ قول "مظنون الصواب" او "متحمل الخطاء" دی، په داسي حال کي چي هغه بل قول "مظنون الخطاء" او "متحمل الصواب" دی. يعني غالب گمان دا دی چي د امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ قول صحيح دی که څه هم ددې قول د غلطېدو احتمال هم سته او د نورو امامانو په اړه زموږ نظريه دا ده چي زموږ غالب گمان دا دی چي هغه خطاء دی لیکن دا احتمال يې هم سته چي هغه دي صحيح وي.

د تفرق او ډله بازی د جواز هيڅ صورت نسته

دوهم شی "تفرق" دی يعني په مسلمانانو کي جلاوالی (بې اتفاقي) راوستل، دا دومره لويه گناه ده چي شريعت په هيڅ حالت کي ددې اجازت نه دی ورکړی. د خنزير غوښه چي څومره حرامه ده، د مسلمانانو سره جلاکول (په منع کي د بنمني راوستل) تر دې ډېر حرام کار دی! د خالصو انگورو شراب چيښل چي څومره لويه گناه ده، په مسلمانانو کي جلاوالی راوستل تر دې لويه گناه ده. تاسو وگورئ چي په بعضي انتهايي مجبورونکي حالاتو کي شريعت تريوه حده د خنزير د غوښو خوړلو او د شرابو چيښلو (مثلاً يو شخص د ډيري سختي لوري يا تندي په خاطر هلاک کيږي او کوم حلال شی ميسر نه وي نو دومره د خنزير غوښي خوړل يا شراب چيښل چي په هغه سره ځان بچ کړي، ددې اجازت يې کړی دی) لیکن په مسلمانانو کي يې د جلاوالي (د بنمني) اجازت په هيڅ حالت کي نه دی ورکړی. څومره چي موږ په قران او سنتو کي غور کړی دی او څومره چي زموږ بزرگانو موږ ته

لارښونه کړې ده، مود ته هم دا په نظر راغلي ده چې د "تفرق" او فرقه يا ډلي جوړولو هيڅ صورت جائز نه دی.

نهي عن المنکر څه وخت ضروري دی؟

د نن زمانې يو لوی مصيبت همدا دی چې يو تر بله د رايي اختلاف د خپل منځي جنگ او جگړې او د بې اتفاقی او جلاکېدو ذريعه گرځول سوې ده. د شيطان يوه لويه قاعده دا ده چې هغه عالم ته د عالم په شکل کي راځي، صوفي ته صوفي جوړ سي او ورته راځي او فقيه ته فقيه جوړ سي راځي او هغه داسي پوهوي چې گوره فلانکي شخص دا غلط کار وکړی او د حق خبره (هغه) ته کول فرض عين ده او په حديث شريف کي راغلي دي:

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ
وَذَلِكَ أضعفُ الإيمانِ. (5)

ژباړه: په تاسو کي چې کوم شخص هم د کوم بد کار کړنه وويني نو هغه دي يې په لاس سره منع کړي، که يې ددې طاقت نه وي نو په ژبه سره دي يې منع کړي، او که يې ددې هم طاقت نه وو نو په زړه سره دي يې بد وگڼي او دا دايمان تر ټولو کمزوري درجه ده.

ليکن شيطان دا خبره ځني هيروي چې هغه شخص چې کوم کار منع کول غواړي هغه خو بد کار نه دی! ځکه چې ددې تعلق د مجتهد فيهِ مسائلو سره دی او د شرعي دليل پر بنياد دی او که بد کار هم وي او پر دې باندي د اعتراض کولو (يا بندلو) باندي د بلي لويي فتنې پيدا کېدلو بېرته وي نو په

۵: رواه مسلم، کتاب الايمان، باب کون النهي عن المنکر من الايمان..... الخ، ج ۱، ص ۵۰

داسي صورت کي "نهی عن المنکر" لاهم جائز نه دی، بلکي سکوت او چپدل واجب دي! په حدیث شریف کي چي راغلي دي چي: "مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ... الخ" دلته د استطاعت (طاقت لرلو) څخه صرف حسي استطاعت او حسي قدرت مراد نه دی بلکي په قدرت کي دا خبره هم داخل ده چي که ددې منکر کار د ليري کولو څخه د کوم بل منکر کار د پيدا کېدلو بېره وي يا په مسلمانانو کي د بې اتفاقي (دبمنی) بېره وي نو داسي ثابتېږي چي قدرت حاصل نه دی او دلته سکوت او چپوالی واجبېږي.

د حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه واقعه

ددې مثال په صحیح مسلم کي د حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه دا واقعه ده چي دده په زمانه کي مروان بن الحکم د مدینې منورې والي وو، ده (مروان) دا طریقه اختیار کړه چي د اختر په لمانځه کي یې خطبه د لمانځه څخه منځکي ورکول غوښتل، حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه او هغه عیدگاه ته یو حای راغلي وه، حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه هغه د مصلی طرف ته ورمخ ته کړی ترڅو د سنتو مطابق د اختر لمونځ مخته سي او خطبه وروسته سي، لیکن هغه منبر ته وختی نو یو شخص ودرېدی، هغه هیڅ سختي خبري ونه کړي لیکن صرف دا یوه جمله یې وویل:

الصَّلَاةُ قَبْلَ الْخُطْبَةِ

لمونځ تر خطبې منځکي کېږي.

ليکن مروان وويل چي هغه طريقه ترک (پاته) سوې ده، حضرت ابو سعید خدری AA ولاړ سو او ويې فرمايل:

أَمَّا هَذَا فَقَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ. (رواه مسلم، کتاب الايمان)

(دا شخص کوم چي دا مسئله يې بيان کړه) هغه دا فريضه اداء کړل چي دده پر ذمه وه.

اوس دلته د غور کولو خبره همدا ده چي دلته حضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه او هغه شخص لره دا قدرت حاصل وو چي دوی مروان ونيسي او د منبر څخه يې لاندي را کښته کړي ليکن شرعي قدرت يې نه درلودی! ځکه که يې داسي کړي وای نو جنگ او جگړه رامنځ ته کېده، ځني خلک د حضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه پر طرف درېدل او ځني د مروان بن الحکم پر طرف کېدل چي ددې په نتيجه کي د مسلمانانو په منځ کي بې اتفاقي او درز پيدا کېدی. نو د حضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه ددې قول څخه دا معلومه سوه چي دلته يواځي په خبره سره د هغه پوه کول کافي وه، داس د استعمالولو اجازت نه وو، نو معلومه سوه چي د منکر کار منع کول هم تردې شرط پوري مشروط دي چي په دې سره د مسلمانانو ترمنځ بې اتفاقي، جلاوالی او درز رانسي.

د اختر په لمانځه کي سجده سهوه ولي معاف ده؟

ددې يو بل مثال دا دی چې د شريعت مسئله ده چې په لمانځه کي واجب پاته سي نو سجده سهوه واجبېږي ليکن فقهاوو ليکلي دي چې که د اختر په لمانځه کي واجب پاته سي نو سجده سهوه دي نه کول کېږي، وجه يې دا بولي چې د اختر په لمانځه کي مجمع ډېره زياته وي او د اختر د لمانځه طريقه د عامو لمونځو څخه يو څه مختلفه هم وي، که په دې کي سجده سهوه وکړل سي نو ډېر زيات خلگ چې په پوره ډول د مسائلو څخه خبر نه وي نو هغويد وارخطايي بنکار کېږي، څوک به سجده کوي، څوک به سلام گرځوي، څوک به دريږي، بيا به ترمنځ جنگ جوړېږي، ځني خلگ به امام ته گوته نيسي چې تازموږ لمونځ را خراب کړی نو شريعت امت د جگړې کولو څخه د ساتني په خاطر دا حکم وکړی چې دلته سجده سهوه مه کوئ.

حطيم يې ولي په بيت الله کي نه کړی شامل؟

ددې يو بل ډېر واضح مثال دا دی چې بيت الله شريفه چې د ټول امت مسلمه تر قيامته پوري قبله ده، تاسو ته معلومه ده چې ددې سره نژدې يو څه حصه د "حطيم" په نامه ياديږي، دا په اصل کي د بيت الله حصه وه ليکن کله چې قریشو دا تعمير کړل نو د دوی سره د پيسو کمی وو نو ځکه هغو يو څه حصه پرېښول، په داسي حال کي چې د حضرت ابراهيم عليه السلام په واسطه ايښودل سوي بنيادونه د حطيم تر حصې پوري دي، حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم يو ځل حضرت عايشې صدقې رضي الله عنها ته وفرمايل: که ستاسو قوم (يعني مسلمانانو) حديث العهد بالاسلام نه وای (يعني که چيري دوی تازه اسلام نه وای قبول کړی) نو ما دا بيت الله د حضرت ابراهيم عليه السلام د بنيادونو مطابق

جوړول (ليکن څنگه چې خلگ نوي مسلمانان سوي دي نو ځکه خطر ده چې که زه دا يوه حصه ونروم او د حطيم حصه ورسره شامله کړم نو په نوي مسلمانانو کې به ځني کسان د اختلاف بنکار سي چې په دې سره په مسلمانانو کې د درزاو بې اتفاقي بېرته (6) سته).

وگورئ! رسول الله ﷺ مسلمانان د بې اتفاقي او جنگ څخه د ساتلو لپاره بيت الله چې تر قيامته د مسلمانانو قبله ده ناکمله پرېښول او تر اوسه لا همداسي نامکمله ده. په داسي حال کې چې دا د ټولي نړۍ د بيلونونو انسانانو قبله ده او د دې رتبه تر مسجد ډېره زياته ده ليکن د مسلمانانو د بې اتفاقي، جنگ او جدل څخه د ساتني په خاطر يې دا همداسي نامکمله پرېښول.

د مسلمانانو د بربادۍ دوه اسباب

حضرت شيخ الهند رحمته الله عليه چې کله د انگرېزانو د مالټا د بنديخانې سختۍ او زحمتونه برداشت کړل او ازاد کړل سو نو بيرته يې ديو بند ته تشریف راوړی نو په يوه مجلس کې چې په هغه کې صرف علماء کرام وه داسي وفرمايل: موږ د مالټا د دې ټول قيام په وخت کې دوه سبقه زده کړل، په مجلس کې ډېر ستر ستر مشهوره علماء موجود وه، هغوی ټول ژر متوجه سول چې د خپل وخت امام چې دوې خبرې زده کړي دي او راغلی دی، هغه به څومره مهمې خبرې وي. نو ويې فرمايل: موږ دوه شيانو تباه کړي يو: يو د قران کریم څخه ليرې والي، او بل د مسلمانانو د خپل منځي اختلاف. ما دا سبق

۶: بخاري، باب مَنْ تَرَكَ بَعْضَ الْاِخْتِيَارِ مَخَافَةَ أَنْ يُقْصَرَ فَهُمْ بَعْضُ النَّاسِ.... الخ، رقم الحديث: ۱۲۶، مسلم، رقم الحديث: ۱۳۳۳

راوړی دی چې د ژوند خومره لحظې چې پاته دي هغه به د قران مجید په خدمت کي او د مسلمانانو ترمنځ د اختلاف په ختمولو کي تیروو. هره بدي تر یوه وخته او تر یوه حده تحمل کېدلای سي لیکن د مسلمانانو اختلاف او بېل والی په هیڅ حالت کي نه سي زغمل کېدلای.

په دوو مغرورو کسانو کي هیڅکله اتفاق نه سي راتلای

زموږ والد ماجد رحمۃ اللہ علیہ به فرمایيل چې د دوو مغرورو کسانو ترمنځ هیڅکله اتفاق نه سي راتلای، د اتحاد لپاره دا اړینه ده چې یو نفر د خپلو برېتونو د کښته کولو لپاره تیار سي، که دواړه خپل برېتونه لوړ ساتي نو هیڅکله به اتفاق نه وي.

مه خپل مسلک پرېږدئ او مه د بل په مسلک کار لرئ

څه کول په کار دي؟ د حکیم الامت حضرت تهانوي رحمۃ اللہ علیہ ملفوظ چې ډېر لنډ دی د یادلو وړ دی هغه دا چې: "مه خپل مسلک پرېږدئ او مه د بل په مسلک کار لرئ". څوک چې د هري مسئلې پیروي کوي هغه دي په خپل مسلک عمل وکړي لیکن په نورو دي غرض نه لري، دا هم هغه خبره ده چې په مجتهد فیه مسائلو کي هیڅ جهت بد نه وي او کله چې بد نه دی نو پردي اعتراض کول هم جائز نه دی.⁽⁷⁾

۷: د تقلید یا د مذهب د اثبات په اړه د نړۍ د مشهور او منلي عالم شیخ الاسلام علامه مفتي محمد تقی عثمانی حفظه الله کتاب "د تقلید شرعي حیثیت" او همدارنگه د نړۍ د مشهورې اسلامي مدرسې دیوبند د محقق عالم سرفراز خان صفدر رحمۃ اللہ علیہ کتاب "الکلام المفید فی اثبات التقلید" یقیناً پر دي موضوع بهتریني علمي منابع دي.

خلاصہ

نوزما د خبرو خلاصہ دا راووتل چي اختلاف (پہ خپل حد کي) جائز دی او د اختلاف کونکو د نظریاتو احترام ہم لازمی دی لیکن افتراق (پہل والی، بہ اتفاق، جنگ او شخړه) پہ ہیخ حال کي ہم نہ دی جائز، مور د ہمدی افتراق لہ سببہ تباہ کپدونکي یو. د علامہ اقبال حنی شعرونہ ددی معاملی پپرہ بنہ ترجمانی کوي، هغوی وویل چي:

منفعت ایک ہے اس قوم کی نقصان بھی ایک
 ایک ہے سب کا نبی، دین بھی ایمان بھی ایک
 حرم پاک بھی، اللہ بھی، قرآن بھی ایک
 کیا بڑی بات تھی ہوتی جو مسلمان بھی ایک
 فرقہ بندی ہے کہے، اور کہے ذاتیے ہیں
 کیا زمانے میں پنپنے کی یہی باتیں ہیں

نن کفرز مور د ختمولو لپارہ سرہ یو سوی دی او مور پہ خپل منح کي یو د بل سرہ جنگونہ او شخړي کوو! ضرورت ددی خبری دی چي هر یو پہ خپل مسلک عمل وکړي او د ورونو پہ ډول یو عی سرہ واوسپړي او سرہ یو سی د کفر مقابلہ وکړي، اللہ تعالیٰ دی مور تہ ددی توفیق رانصیب کړي، آمین.

وَأَخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

د تعلیم الاسلام راجیو ویب پانپ لہ خوا:

www.taleemulislam-radio.com

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**